

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду.

КЊИГА III.

ШТАМПАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ ПОТПОМОГНУТО ЈЕ ИЗ ЗАДУЖБИНА СРП.
КР. АКАДЕМИЈЕ: арх. НИЋИФОРА ДУЧИЋА и Д-ра. ЉУБ. РАДИВОЈЕВИЋА.

БЕОГРАД, 1922—1923.

Акценатска питања.

V.

Ранији делови овог чланка у којима сам разгледао радове Белића, Розвадовског, Ван Вејка и Лера, били су писани почетком 1921 г. У току ове године имао сам прилике да се упознам не само са чланком Ван Вејка у XXXVI св. Јагићева Архива, о којем сам раније морао да говорим само на основу Леровог дела „*O prastowian'skiej metatonji*“ (исп. § 71), него и са читавим низом чланака Ван Вејка и других научника.

Потребно је сада да допуним своја разлагања у одељцима I—IV овог чланка у вези са прегледом ових нових научних радова.

§ 128. Чланак Ван Вејка у XXXVI св. Архива¹ врло је интересантна студија о условима и узроцима јављања у словенским језицима „секундарне узлазне интонације“, и то нарочито у првобитно-кратким слоговима.

У првом одељку чланка Ван Вејк проучава облике ном.-ак. једн. именица муш. р. са основом -о, које су имале првобитно акценат на крају: на наставку за падеж.

Можемо се сложити са пишчевим мишљењем, да су крајњи полугласници изгубили акценат већ у прасловенском језику и савим је природно што је акценат који је био пренесен на претходни слог — био по својој природи узлазни.

Ван Вејк утврђује да се тај акценат јавља као нови (дуги) акут и на краткome по пореклу вокалу о у познатим условима: потоње *j*, потоња група „звучни сугласник + *j*“ и потоња група *zd*, *st*. Са мањом поузданошћу Ван Вејк говори о дуљењу кратког самогласника испред *r*, *l*, *v*, *n*, *m*.

Питање, да ли то дуљење припада прасловенском језику, или се вршило у засебном животу словенских језика, писац не решава дефинитивно, иако говори о могућности његова прасловенског порекла.

Мени се чини да је вероватније везати ову појаву баш са засебним развићем појединих словенских језика, јер се услови овог дуљења кратког вокала о у њима знатно разликују.

¹ Zur sekundären steigenden Intonation im Slavischen, vornehmlich in ursprünglich kurzen Silben A. Sl. Ph. XXXVI, 321—378.

Чакавски диалекат зна за ово дуљење вокала *o* испред *j*, *v*, *r*, *l*, *m*, *n*, али у исто време и за дуљење вокала *e*, *ѡ*, *ѣ*; међутим у другим словенским језицима границе су овог појава много уже: они не знају за дуљење *e*, *ѡ*, *ѣ*, па се и дуљење *o* може у њима утврдити готово једино у положају испред *j*, можда још испред груде „звучни сугласник + *j*“, али никако не и испред *v*, *r*, *l*, *m*, *n*.

Што се тиче група *zd*, *st*, ја сматрам да је грађа и сувише мала да бисмо могли добити поуздане резултате.

§ 129. У осталим одељцима свога чланка Ван Вејк разгледа друге категорије облика, у којима се јавља секундарна узлазна интонација на дугом или на кратком по пореклу вокалу. Основно се становиште пишчево карактерише, прво, тиме, што он тражи за сваку поједину категорију засебно објашњење, — то је становиште на којем стоје у погледу прасловенске метатоније и Розвадовски и Лер, — а, друго, тиме што В. В. претпоставља за прасловенски језик више од три секундарна акцента (исп. § 72).

§ 130. У примерима као чак. *stráža*; *vôlja* = словен. *vôlja*, чеш. *vôle* В. В. донекле сматра да је јављању узлазне интонације узрок група „сугласник + *j*“.

А и глаголски облици типа чак. *věžeš*, словен. *věžeš*, р. *вяжешь* и чак. *kôlješ*, словен. *kôlješ*, р. *кóлешь* објашњавају се у погледу њихова узлазног акцента на кореновом самогласнику исто тако: и ту је била група „сугласник + *j*“, те је нека мала промена у граници слога (у оно доба када су се стварали отворени слогови) изазвала узлазни акценат у кореновом самогласнику.

В. В. добро зна да поред *stráža* имамо *duša*, а и поред *vôlja* — *zemlja*; зато он формулише своје правило овако: „наглашени кратки самогласник или дуги низлазни добијао је у прасловенском испред групе «сугласник + *j*» под познатим условима узлазну интонацију“.

Ја сам већ приметно поводом овог закључка (§ 83) да он не вреди много, све док су нам „познати услови“ непознати.

Групу „сугл. + *j*“ имамо не само у *duša*, *zemlja* него и у *morje*, *polje*; међутим низлазна интонација остаје и у овим примерима без икакве промене. У таквим приликама формула Ван Вејкова остаје само општа и непотпуно одређена карактеристика појава, али није његово објашњење. Треба овоме додати да је В. В. приморан, да би се одржала његова хипотеза, објашњавати чеш. *můžeš* постанком *ž* од *gj*, иако је облик 1 л. једн. *možu*; тако исто чешке облике *stůněš* (= руско *stoneš* у диалекту Лђка), *běřeš*, *zůveš* он је

приморан објашњавати аналогизмом. Међутим како поред чеш. *kùleš* постоји чеш. *mùžeš*, *zùveš*, *stùčeš*, тако исто поред чеш. *vùle* постоји и чеш. *hrùza*, *smùla*, *kùra*, *sùva*. В. В. одваја *vùle* од *sùva* на тај начин, што пориче значај диалекатског пољског *wòla* и што тврди да чешком *vùle* одговара пољско *wòla*, али чешком *kùra* и сл. пољ. *skùra* и сл. Само то није разлог за одвајање чеш. *vùle* и сл. од *sùva* и сл., док Ван Вејк не објасни узрок појављивању узлазне интонације у облицима друге категорије (*sùva*).

§ 131. У глаголским облицима типа срп. *tònēm*, словен. *tònem*, р. *tónешь* В. В. везује узлазну интонацију са сугласничком групом: *toneši* < **top-ne-ši* и сл. Једини глагол (рецимо и два — не мења ствар): *minōti* у којем није било сугласничке групе, могао се потчинити, наравно, утицају свих осталих.

Пошто Ван Вејк и за глаголе типа **nesq* као и за глаголе типа **koljō* и **topnq* претпоставља првобитни нагласак на кореновом самогласнику, он је дужан да објасни разлику између облика *nesēši* (р. *несешь*), с једне стране, и *kōlješi*, *tōpneši* (р. *көлешь*, *төнешь*), са друге. Он је објашњава на овај начин:

1. у облицима *kolješi*, *topneši* јавила се узлазна интонација на *o*;
2. самогласник *e* наставка у облицима *neseši*, *kolješi*, *toneši* (= *topneši*) добио је узлазну интонацију;

3. узлазна интонација наставка привлачи на себе акценат у облику *neseši*, док се то не дешава у облицима *kolješi*, *topneši* = *toneši*, пошто коренов самогласник *o* има на себи такође узлазни акценат. Остаје нејасно само једно: зашто се јавља узлазна интонација на наставку у слогу одмах после акцентованог слога. Чак ако бисмо и узели за полазну тачку наставак *-šь* са полугласником, опет не бисмо могли одговорити на то питање, пошто В. В. не признаје као опште правило утицај крајњег полугласника на појаву метатоније у слогу који му претходи.¹

Сем тога јавља се питање, да ли имамо право одвајати код јављања узлазне интонације примере као *tùneš* од примера као *zùveš* и *sùva*.

§ 132. Потпуно засебну категорију случајева са секундарном узлазном интонацијом претстављају они случајеви у којима имамо сложеницу: такви примери, као руско диалекатско (Лђка) *sbor*, *urok*, *pokoj*, као рус. *поворѳтъ*, словен. *listopād*, срп. *golōvrat*, рус. *потѳпъ*, *приказъ*, срп. *prikaz* и сл.

¹ Исп. Roczn. Slaw. IX; 94, 99 с. с.

Упоређујући такве примере са сложеним именицама другог типа: р. ободъ, откупъ, срп. *đtēap, kđlovrat* и сл., В. В. мења правило које је Лескин изнео (Arch. XXI, 369.) на овај начин: «у спајању именице са предлогом, у случају кад та именица има акценат на кратком или дугом низлазном вокалу корена, акценат се понекад повлачи на претходни слог; ако се то не деси, онда други члан сложенице добија узлазну интонацију». То је потпуно тачно. Само, наравно, остаје нам опет непознато, кад се то дешава, а када се не врши; другим речима: зашто се дешава у једним случајевима, а у другим не дешава. Међутим морамо признати да појава нове узлазне интонације у случајевима у којима имамо сложену реч, по свој прилици, стоји у вези са односом сложенице према основној речи: исп. однос *новъ* и *новъ-јъ*.¹

Природно је да и у основи односа облика сложених и простих глагола, као на пример срп. *slđmim: lđmim, zđkleti: klđti*, о којима В. В. говори на 365—368 с. с. свога чланка, он види исти принцип. Док основни узроци „метатоније“ не буду пронађени уопште, не можемо ништа рећи поводом овог чисто механичног објашњавања њених појава које предлаже В. В. (исп. горе § 73).

§ 133. Као што смо горе већ споменули, В. В. мисли да је секундарних узлазних акцената у прасловенскоме било више него три. У чланку који сада разгледамо он за то своје мишљење наводи више доказа. Али је питање, да ли су ти докази заиста довољни да утврде његову тезу. Одмах можемо одговорити: према нашем мишљењу — нису.

За нови акут (на дугим самогласницима) лако је утврдити да је сада обележен у свима слов. језицима, који могу бити узети у обзир, у свима категоријама — дужином: чак. *strāža*, словен. *strāža*, чеш. *stráže*, пољ. *stróža* (р. сторóжа); чак. *mlátiš*, словен. *mlátiš*, чеш. *mlátiš*, пољ. *mlócisz*; чак. *věžeš*, словен. *věžeš*, чеш. *vážeš*, пољ. *wiążesz*; чак. *běli*, словен. *běli*, чеш. *blj*, пољ. диал. *b'áty*; чак. *vlás, gláv, rúk*, словен. *gláv, rók*, чеш. *hláv, rúk*, пољ. *rak*.

Само једна категорија бунџ Ван Вејка: категорија сложених речи.

Пошто у чак. налазимо *postŭp, prösĕk*, В. В. је готов да претпостави да се секундарни акут у овим баш случајевима изједначио

¹ Овом приликом да напоменем поводом анализе сложених речи код Ван Вејка: сумњам да се словен. *odgōja, opōna* може изводити из „праслов. **đdgoja, *ōpona*“, као што мисли В. В. (364 с.): о томе ће бити говора у чланку Булаховског „Акцентныя отношенія, связанныя съ двумя закрытыми о въ словинскомъ“, који ће бити штампан у Ј. Ф.

са старим акутом који се, како је познато, скраћује у српском језику. Међутим и то не помаже, пошто и у чешком налазимо краткост: исп. *pokaz, závat, zákup, zwrat*; а међутим чешки обично чува стари акут као дужину.

На тај начин, нови акут, који се обично чува као дужина и у српском и у чешком, у овој баш категорији примера има и у српском и у чешком краткост. У вези са тим В. В. и пољски облик *zwrot* везује са овим новим акутом нарочитог порекла, а пољ. *powróť* (са трагом дужине) сматра да одговара српском *pđvrat̃*.

Ја мислим да је тај нови акут, који се скраћује и у српском и у чешком, врло необичне природе, да га као акценат нарочите врсте не треба ни тражити у прасловенскоме; боље је зато да горе поменути појавима тражимо какво друго објашњење. Оно, одиста, најлакше је да као узрок отступања замислимо неку фонетску разлику у прасловенском, али онда не остаје скоро ништа за историски развитак појединих словенских језика у њихову засебном животу. Специјално у овом случају треба да претпоставимо узајамни утицај облика различних типова: 1 *a*) р. потóпъ, 1 *b*) р. поворóтъ; 2 *a*) р. óбодъ и 2 *b*) р. óткупъ. У српскоме *đbód* не очекујемо дужину; кад се овај облик могао јавити под утицајем *đtkūp*, зашто би онда било немогуће да се јави краткоћа у срп. *prtkaz* под утицајем *pōtop*. За чешки језик, сем сличног објашњења, могуће је и друго: да у чеш. *pokaz, závat, zákup* и сл. имамо тип са старим акцентом на првоме слогу, — ма да су се такви облици јавили по угледу на старе именице *đtkupъ* и сл.; судбина дужине иза акцента у чешкоме није потпуно јасна: српском *gōlub, pāmēt* одговара чеш. *holub, pamēt, obruč* и сл. Тако исто се не може поуздано тврдити ни да је краткоћа у пољском *zwrot* стара, нити да је она фонетска у облику *powróť*, који, према мишљењу Ван Вејка, одговара српском *pđvrat̃*.

§ 134. Још више доказа за своје мишљење да је секундарних акцената било више, В. В. налази у грађи која се тиче кратке узлазне интонације. Наиме: 1. у примерима типа р. нóсишь имамо у чак. *đ*, у словен. *ǰ*, у чеш. *o*; 2. у примерима као р. кóлешъ — чак. *đ*, словен. *ǰ*, чеш. *ǎ*; 3. у облицима придева имамо (р. гóлыѣ), чак. *đ*, словен. *ǰ* (*ǰǫli*), чеш. *o*; 4. у облицима gen. pl. чак. *ó* (*kós*), слов. *ǰ* (*kǫs*), чеш. *o* (*nóh*) и *пољ. *o* (ст.-пољ. *koos*); 5. код именица типа р. вóлъ — у чак. *đ*, у словен. *ǰ*, у чеш. *o*, у пољ. **o*; 6. код именица сложених са предлогом (р. потóкъ) чак. *đ*, словен. *ó* (*potǫka*), чеш. и пољ. *o*.

Најлакше је, наравно, све ове супротности објаснити једном хипотезом, као што чини Ван Вејк, да је у прасловенском у свакој од ових категорија постојала нека нарочита врста секундарне узлазне интонације, дакле 5 односно 6 различних узлазних интонација. Али, по мојем мишљењу, ова хипотеза није никакво објашњење чињеница, него само једна вештачка формула за све ове чињенице. Не вреди ништа говорити о више секундарних интонација, док не знамо како да одредимо услове за њихово појављивање. То значи само да се писац одриче да да овим чињеницама какво право објашњење. Међутим неко се објашњење опет може пронаћи. Прво, ничим није доказано да је словен. *gōli* стари облик; ја барем сумњам у његову старину, те хипотезу да је постао по угледу на тип *stāri* свакако сматрам као бољу него што је хипотеза Ван Вејка.

Тако исто није доказано да се у чеш. *kūleš*, *vūle*, као и у ст.-пољ. *koos* (= *kōs* ген. мн.) и у чак. *kōs* огледају баш прасловенски односи. Кад би чак и било тако, онда би ту био прасловенски т. ј. нови акут (а не `), ма да не знамо, у каквим се условима појављивао овај ` на кратким слоговима. Али, у ствари, за чеш. *kūleš* и *vūle* може се тврдити само да је у њима вокал *o* имао секундарну узлазну интонацију прасловенског порекла, — док дужина може бити специјално чешког порекла. Старопољско *koos* лако може бити нефонетског порекла: треба имати на уму да су једне именице имале у ген. пл. дужину услед праслов. новог акута на дугом по пореклу вокалу, а друге услед специјално пољског дуљења испред звучног сугласника на крају речи, тако да је већина именица имала у ген. пл. дуги вокал испред крајњег сугласника. Па и у чакавскоме дуљење кратког вокала у крајњем слогу било је доста раширена појава, а лако су могле утицати и именице са дугим вокалом (*glāv*, *rūk*). Чешка дужина у ген. пл. *nōh* по свој је прилици резултат секундарног дуљења специјално чешког порекла.¹ На тај начин, нема никакве потребе за хипотезу о више секундарних интонација узлазног карактера на кратком вокалу, већ добијамо исту формулу за све случајеве: ова се кратка узлазна интонација јавља као краткост у српском, чешком и пољском, као *ǫ* услед секундарног дуљења

¹ И сам В. В. признаје да се облици ген. пл. *por*, *sov* у руском дијалекту Лџка могу објашњавати као облици који су постали под утицајем ном. *pōry*, *sovy*, иако више воли да их објашњава нарочитом врстом прасловенске секундарне интонације (349 с.). Пошто немам чланка Шахматова у Изв. XVIII, 4, а и чланка Бубриха у истој свесци Изв. не могу за сада да одговорим на питање, у колико су ови облици неправилни и како се могу објашњавати.

у словеначком и као *ѡ* услед секундарног дуљења фонетског и нефонетског карактера у различним случајевима у чакавском, чешком и пољском.

§ 135. Да бисмо завршили своје напомене поводом чланка Ван Вејка у XXXVI св. Архива остаје нам да поменемо још једно: на стр. 367—368 Ван Вејк на основу руских облика колѣбљу, внѣмлю, обую исказује сумњу у старину закона Сосировог. Али ове чињенице нису довољне да би се доказало оно што је писац хтео доказати. У руском колебати место колѣбати са ђ: исп. срп. *kòljebljēm* и т. д. ђ је могло имати стари акут, — исп. словеначко *kolēbam*. Облик внѣмлю сумњам да је стар; облик обую, ако заиста тачно одговара литавскоме *aŭti* по акценату, могао се јавити под утицајем чују и сл., као и српско кужѣм.¹

* * *

§ 136. Други чланак Ван Вејка у Архиву XXXVII² посвећен је специјалном проучавању акценатских односа код глагола са наставком *-i* у основи садашњег времена. У основи овог проучавања налазе се принципски погледи Ван Вејка са којима смо се упознали горе. Али чланак ипак претставља врло корисну анализу грађе.

Остављајући на страну поједине глаголе, који можда и не припадају оном типу којему их приписује В. В., можемо се сложити са главним резултатима писца. Наиме, Ван Вејк утврђује ово:

1. Глаголи са наставком *-i* у садашњем времену и са кратким самогласником корена:

а) кад су девербативни, — имају у сад. времену у 2. и 3. л. једн. акценат на корену: срп. *вѡзити* — *вѡзйш*, *прѡсити* — *прѡсйш* и сл.;

б) кад су деноминативни, кад је именица, која им је у основици имала акценат на крају, — исто тако имају у 2. и 3. л. акценат на корену: срп. *жѣнити* — *жѣнйш*, *сѣлити* — *сѣлйш* и сл.;

¹ Тако исто срп. *vòda* и рус. *волкѡвъ* нимало се не налазе у супротности са тезом о дубокој старини Сосировог закона, чак и о његовом балтиско-словенском пореклу. Облик *волкѡвъ* и сл. добио је свој акценат према осталим падежима: за овај су тип именица били нормални облици са акцентом на наставку: *долгѣ* (ном.-ак. мн.), *долгѡвъ*, *долгѡмъ*, *-ѡми*, *-ѡхъ*. Исти акценат налазимо код неких именица са старим акутом на кореновом самогласнику: *часы*, *часѡвъ*, *часѡмъ* и т. д.

² Zur Betonung der Verba mit stammbildendem *-i* (1—47 с. с.).

с) кад су деноминативни, а основна именица има акценат на корену, онда глагол има акценат на наставку; срп. гостити — гостйш и сл.¹

II. Глаголи истог разреда са дугим кореновим вокалом:

а) девербативни имају у 2. и 3. л. једн. акценат на корену: срп. будити — будйш (р. воробитишъ и т. д.);

б) деноминативни од именица са акцентом на крају имају исти акценат на корену: срп. судити — судйш (словен. *sŭdīs*), хвалити — хвалйш (словен. *hvalīs*) и сл.;

с) деноминативни од именица са акцентом на корену имају акценат на наставку: р. золотитъ — золотйшъ, словен. *zlatīti* — *zlatīš*.²

§ 137. Што се тиче глагола са кратким вокалом у корену, њихове особине добро одговарају овим правилима. Ван Вејк употређује преношење акцента на корен у I а и I б (**vòziši*, **žēniši*) са оним које имамо у придевском облику *гòлыјъ (срп. гòлы, р. гóлыѣ), исп. чак. неодређен облик *golò*, р. голò. Заиста, паралелизам постоји.

Тако исто постоји паралелизам и између облика типа I с (**gostīši*) са преношењем акцента на наставак (исп. срп. гòст — гòста, р. гòсть — гòстя) и придевских облика **novŭjъ* (чак. *novŭ*, малорус. новій) и сл. с обзиром на њихов однос према **nòvъ* — **novà* — **nòvo* (рус. новъ, новá, нòво и т. д.). Али се ипак не можемо сложити са тумачењем које В. В. даје овом преношењу акцента на наставак у облицима типа **gostīši*: наставак је -i- према мишљењу Ван Вејка, као и наставак -e- у облику **néseši* (исп. § 131), добио секундарну узлазну интонацију, те се услед ове интонације мења **gòstiši* у **gostīši*, а, са друге стране, **vodīši* у **vòdiši*. Чудим се, као и Лер,³ томе да иста узлазна секундарна интонација у истоветним условима даје толико супротне последице: у једним глаголима привлачи себи акценат, у другим пак одбацује га од себе. Што се тиче разлике између *vòdiš* и *gòli* у словеначком, — ми смо већ видели како В. В. тумачи ту разлику (§ 134).

§ 138. Код глагола са дугим вокалом у корену прилике нешто отступају од правила, које је Ван Вејк утврдио. Наиме, он

¹ Исти глаголи кад су сложени са предлогом, имају акценат у 2. и 3. л. једн. на корену.

² У сложеним са предлогом у 2. и 3. једн. акценат је на корену: срп. раздѣлити — раздѣлиш.

³ Roczn. Slaw. IX, 113 с.

мисли да глагол **moltiti* не одговара правилу II с, ако води порекло од именице **moltъ* (р. мѳлотъ): исп. чак. *mlátiš*, р. молѳтишь и т. д. Глагол **ljubiti* има у 2. и 3. л. једн. акценат на корену (р. лѳубишь, -итъ), иако је основна реч **ljubъ* имала циркумфлекс на корену: исп. словен. *ljûb*, *ljubô*; очекивали бисмо, дакле, у глаголском облику акценат на наставку (према II с). Исто имамо у глаголима: **blôditi* (р. блѳудишь), — исп. срп. блѳуд, словен. *blôd*, чеш. *blud*; **krôžiti* (р. круѳишь) — поред срп. круѳ, словен. *krôžg*, чеш. *kruh*; **lêniti se* (р. лѳнишься) поред чак. *lêno*, словен. *lênô*; **tôpiti se* (р. тѳпишь) поред чак. *tûp* — *tûpo*, словен. *topô*.

Та отступања Ван Вејк објашњава тиме, што глагол **moltiti* одваја од именице **moltъ*; глагол **blôditi* сматра не као деноминативан, него као итеративни према глаголу **blêdô*; што се тиче глагола *krôžiti*, *lêniti se*, *tôpiti* — у њима се употребљује поред облика са акценатом на корену и облик са акценатом на наставку.

По моме мишљењу нема потребе да одвајамо глаголски облик **moltiši* од именице **moltъ*, пошто промена старог низлазног акцената у нови акут има паралелу у односу придевских облика: чак. *mlâd*: *mlâdt*, рус. солѳнъ — солѳный. На исти начин можемо лумачити облик рус. лѳубишь, словен. *ljûbiš* (срп. лѳубиш) према *ljûb*.

§ 139. На тај начин опажамо заиста неки паралелизам између појава промене акцената код придева и код глагола: исп. 1. **dobrô*: **dôbroje* и **ženâ* — **ženjô*: **žênishi*; **vezësi* — **vozjô*, **vôziši*; 2. *bôso*: **bosôje* и *gôstb*: **gostjô* — *gostîsi*; 3. **bêlô*: **bêloje* и *bljudô*: **bljudësi*, *budjô*: **bûdiši*; **sôdъ*, **sôdjô*: **sôdiši*; 4. **svêto*: **svetôje*¹ и **zôlto*: **zoltjô*, **zoltîsi*; 5. можда и односу **môldo*: **môldoje* одговара **ljûbъ*: **(ljubjô) ljûbiši*.

Остаје само једно нејасно: зашто имамо у српском бавиш (чак. *bâvin se* код Белића), грабиш, лэзиш и т. д. без икакве промене интонације: исп. у придевима чак. *sît*: *sîtt* и сл.

У словеначкоме налазимо *bâvim*, *mêrim* и т. д. Да ли се чак. *mûčt* (Белић²) јавило према *mûka*, или је, обрнуто, словен. *bâvim* и сл. секундарно, то не знам. Иначе и чакавски зна за промену старог акута у нови циркумфлекс у глаголским облицима *gîneš*, *brîšeš*, *kâplješ* (исп. § 24).

Код глагола IV. врсте са наставком у инфинитиву *ě* опажамо сличан однос чакавштине и словеначког језика: у чак. *vîdiš*, а у словеначком *vîdiš*. Код глагола исте врсте типа р. горѳтъ —

¹ О прасловенском пореклу односа *svêto*: *svetôje* исп. § 22.

² Замѳтки по чакав. гов. 71 с.

горйшъ имамо у презенту, као што је познато, акценат на наставку: срп. гòрйш, словен. *goriš* и сл. Порекло последњих облика мени није јасно, и поред тога што о њима говори Ван Вејк на 39 с.

§ 140. У додатку своје разгледању глаголских облика IV. врсте Ван Вејк наводи неке случајеве у којима се огледа закон Педерсенов (— / > / —).

То су 1. придевски облици **bélъjъ*, **gólъjъ* из старијих **bélъ-jъ*, **gólъ-jъ*; 2. облици ном. множ. **sēla*, **dólta*, (рус. *сѣла*, *долѡща*). На питање зашто се није десило у облику ном. једн. **žena* оно што се десило у облику **sela*, В. В. одговара »не знам«. ¹

* * *

§ 141. У својој оцени Леровог дела „*O prastowiańskiej metatoni*“ ² Ван Вејк, поред критичких напомена поводом теорија и хипотеза пољског научника, ³ износи такође и по неке своје погледе. Тако, на пример, он мисли да се у неким случајевима могао јавити нови акут из старог акута: то је било по његову мишљењу у ном. -асс. pl. n. -ā (чак. *nebesá*, посавск. *poljá*; тако исто у gen. s. f. -ē: *vodē* и сл.). Међутим порекло овог новог акута, т. ј. узрок због кога се стари акут мења у нови, остаје непознат Ван Вејку, као и мени. Дужину у наставку ном. s. f. -ā у старопољском и кашупском (словинач. -āу, -ā) изазвала је по његову мишљењу претходна група „сугласник + j“. Зашто таква група није изазвала дужину и у пољском *duša* или у пољском *widzę, noszę* и сл. (1 једн. сад. вр.), В. В. не објашњава.

§ 142. Међу другим питањима В. В. истиче и врло важно питање о томе, у каквом се односу налазе нове секундарне интонације прасловенског језика према законима Шахматовљевим о скраћивању дужине у прасловенском језику. Уосталом, ни он не испитује ово питање, већ га се само дотиче. Мени се чини да чак. примери *bělo*, *mládo*, *sítō* и сл., чешки примери као *skoupj*, пољски као *biáty* (диалек.), *mądry* и т. д., словен. *lipo instr. s.* и т. д. доста јасно сведоче, да се први дуги наглашени слог тросложних речи скратио тек онда када

¹ Оно што сам говорио у Изв. XI, 4, 258 с. поводом *rěbra* и што наводи В. В. не помаже овоме ништа.

² Roczn. Slaw. IX, 78—109 с. с.

³ В. В. одбацује тезу Лера о промени интонације под утицајем крајњег -s, ограничава утицај редукције крајњег -ъ, њ на интонацију слога који претходи, одбацује метатонију у случајевима као *duša*, не признаје као тачно Лерово објашњење чешког *vira*, сумња у његово објашњење облика *instr. s.* са наставком -ojъ и т. д.

су већ постојали нови секундарни акут и циркумфлекс. Свакако нови акут није подлегао овом скраћивању, а, изгледа, ни нови циркумфлекс.¹ Али нећу да улазим у питање о којем је В. В. тек узгред по нешто поменуо.

§ 143. Лерово објашњење облика *instr. s. f.* са наставком *-ojo* (исп. § 126.) не задовољава Ван Вејка. Његово је властито објашњење у томе да је тај наставак добио секундарну узлазну интонацију, која је узрок потоњим променама у овом облику: он привлачи себи акценат са претходног кратког и дугог низлазног слога и мења акут који му претходи у нови циркумфлекс. То је она секундарна узлазна интонација коју В. В. наводи и у наставцима *-eši*, *-etš*, *-bi*, *-ovš*, *-amš*, *-ami*, *-achš*. Зашто се развија секундарна узлазна интонација у наставцима *-eši*, *-etš*, *-bi*, *-ovš*, а не развија у наставку *-omš* (*instr. s.*) — остаје опет нејасно.

§ 144. Уопште метода Ван Вејка у објашњавању супротности у појавима, његово принципско становиште у таквим случајевима мене не може задовољити.

Ако се неке чињенице не слажу са каквим Леровим законом метатоније, за мене тај закон не вреди, док не буде пронађен јасан узрок те супротности у чињеницама. Међутим В. В. излази из овог положаја на тај начин што каже, — рецимо: утицај акута на слог који му претходи по некад се не опажа, пошто је модификација акута (претходног слога) била у „познатим приликама“ толико незнатна да се није могла осетити (90 с.).

Нови циркумфлекс према мишљењу Ван Вејка није био у свима случајевима исти;² зато имамо у чакавском *vidn*, али *gīnen*, зато се у каш.-словенач. *māyli* нови циркумфлекс јавља као дужина, поред тога што је у другим категоријама исти тај акценат у том истом језику скраћен. (107 с.).³

Толико сам хтео да речем поводом радова Ван Вејка у Архиву Јагића и у пољском часопису *Rocznik Slawistyczny*.

¹ Питање је у вези са тим, како треба да објашњавамо чак. облике типа *bāvīš* и шток. *bāvīš* се.

² Исп. горе § 133 то исто о новом акуту.

³ У основици кашупског облика можда се налази диалекатски облик са новим акутом: исп. руски акценат у неодређеној форми у пословици: „мал — малá мѣнше“.

Што се тиче каш. *bōdō*, *lēzō* са дужином, — ништа не показује да узроци овој дужини леже у прасловенским односима.

О погледима његовим на облик ном. једн. мушких именица в. доле — у вези са чланком Травничка.¹

VI.

§ 145. У истој свесци *Rocz. Slaw.* (IX, 109—118 с. с.) у којој је штампао своју оцену Лерове метатоније Ван Вејк, налазимо критичку анализу Ван Вејкова чланка о глаголима IV разреда од Лера.²

Пошто писац није променио своје основне погледе на појаве метатоније, са којима смо се већ упознали, нема потребе да потанко разгледамо овај чланак.

Можемо се сложити са Лером у његовој критици Ван Вејкових тумачења преноса акцента у облицима *neseši, chvališi, točiši* и сл.

Али се и властито његово објашњење не може примити. Лер узима за полазну тачку облике *chvališь* и *točišь* са низлазном интонацијом на сваком од три слога и акцентом на наставку *-i*. Средњи се низлазни акценат мења у узлазни, пошто низлазни не може стајати осим на првome слогу. Али је питање: зашто он онда није пренесен на први слог?

Даље су промене у овим облицима везане, према Лерову мишљењу, са редуцијом крајњег полугласника. Али утицај крајњег полугласника (односно његове редуције) на слог који претходи, као опште правило, није никако доказан. У овоме Ван Вејк има потпуно право. Према томе не вреди ни објашњење Лерово.

§ 146. Да побије скоро опште мишљење о старини Сосировог закона, Лер истиче облике оборона, загорода и сл., пошто мисли да је у њима префикс спречио пренос акцента на крајњи самогласник.

Али мени није јасно зашто није могао постати облик **obórna* са узлазном интонацијом онда када је већ постојао облик **borná*.

Са критиком Леровом Ван Вејковог схватања супротности између словен. *vǫdiš* и *gǫli* потпуно се слажем. Лер наводи облик *dǫbri* (исп. Breznik Arch. Јагића XXXII, 402.).

¹ Два мања чланка Ван Вејка: „Zu den slawischen Iterativen vom Typus *bǫgati*“, K. Z. XLIX, 84—91 и „Zur Betonung des slawischen Duals“ Neophilologus V 2, с. 113—115, — нисам могао добити. Чланак његов „De déplacement de l'accent en serbo — croate“ (Revue des ét. sl. I 1—2, с. 28—37) који се тиче једног специјалног питања историјских односа српских дијалеката с обзиром на акценат, засада остављам на страну.

² У истом чланку (118—125) налазимо и оцену Ван Вејкових чланака о глаголима типа *bǫgati* и о акценту дуала.

§ 147. Разгледавши читав низ чланака Лера и Ван Вејка, долазимо до општег закључка да се не можемо задовољити у погледу прасловенске метатоније ни оним разноврсним објашњењима које даје појединим категоријама са метатонијом Лер, нити формулом механичке промене целокупног „квантитативно-интонациског“ ритма р чи у вези са променом његовог склопа (исп. § 73).

Ово последње становиште — Ван Вејково — у основи је можда и тачно, али његова формула има ману што је сувише општа, не одређује ни приближно услове под којима се вршила ова механичка промена општег „квантитативно-интонациског ритма“ речи.

VII.

§ 148. Чешки научник Травничек посветио је два чланка специјално чешком акценту. Први чланак¹ претставља кратки историски преглед радова посвећених чешком акценту у историском реду са критичким напоменама. Међу осталим Травничек ту исказује мишљење да су се чешко *hlava*, *brada* и сл. (са скраћеним кореновим вокалом), а тако исто и чеш. *ryba*, *cesta* и сл. (са скраћеним узлазно-дугим вокалом) јавиле услед тога што су неки облици ових именица имали коренов вокал скраћен услед метатоније: *brána*, ген. *brány*, дат. *bráně* и т. д.; инстр. једн. *branú*, ген. мн. *bran*, дат. мн. *branám*, лок. мн. *branách*, инстр. мн. *branami*, тако исто: *kráva*, *krávy*, *kráveč*, али инстр. једн. *kravú*, ген. мн. *krav*, дат. мн. *kravám*, инстр. мн. *kravami*, лок. мн. *kravách*. Под утицајем облика који су имали кратки вокал у корену, краткоћа се код неких именица генералисала. Треба приметити, да не очекујемо скраћивање у облицима дат. једн. *braně* и ген. мн. *bran*, пошто не мислимо да је метатонија доказана у таквој позицији у каквој се налази облик дат. једн. *braně*, а у ген. множ. морао би се јавити нови акут: исп. р. голóвъ, чак. *gláv*.²

§ 149. Други чланак Травничека посвећен је специјално питању о акценатским односима код именица мушког рода са основом *-o -jo* односно *-u* у чешком.³

¹ „De la quantité en tchèque“: Revue des ét. sl. I 3—4, 204—227 с. с.

² Дубље у ова питања не улазим, пошто не располажем грађом која је за то потребна. Чланци на које се позива овом приликом Травничек, у *Časop. pro mod. filol. a lit.* II и VII, на жалост нису ми дошли до руку.

³ „Ke kvantitě mužských kmenů na -o, -jo a -u v češtině“ Listy filolog. 1921 г. XLVIII 2—3; 104—111 с.

Као што је познато, именице мушког рода са старим наставком -ъ, -ь у ном. једн. у чешком не одговарају добро правилу, да се прасловенска узлазна интонација под акцентом чува, а да се низлазна скраћује. Има отступања и у једном и у другом правцу; зато Травничек наводи целокупни материјал који се односи на ово питање. Имамо дакле у књижевном језику:

А) Код именица са првобитно узлазном интонацијом а) *dým-dýma, pláč-pláča, ráj-rája* и сл. (са дужином у свима падежима); б) *hrách-hracha, chléb-chleba* и сл. и с) *bratr-bratra, čas-časa* и сл.

Старочешки споменици, с једне стране, а и народни диалекти, са друге, предлажу облике који боље одговарају правилу: исп. ст.-чеш. *čas-času, hniev, plauh* (савр. *pluh*), *hrách-hráchu, chléb-chléba*; затим у диалектима *hrách-hráchu, chlib-chlíba, mráz-mrázu* (књиж. *mráz-mrazu*) и сл. Али опет у другим диалектима има *hrach-hrachu, chleb-chleba* и сл.

В) Код именица са старим низлазним акцентом има мање отступања, — већина именица има кратак вокал: *běh, běs, blud, břeh* и т. д. (и то у свима падежима); али: *smích-smícha, žár-žára* и сл.; *snih-sněhu*.¹

Ипак у диалектима и у старом језику налазимо више отступања него у књижевном језику: у старочешком има *bieh, blésk, dár, hlás, muž, stán, sviet, sýn, viek, snieh-sniehu*; у диалектима *bih-bíha, brous-brousa, hlád-hláda, hlás-hlása, hrád-hráda, chlád-chláda, chláp-chlápa, kús-kúsa* и т. д. Питање је, како да се објасне ова отступања од правила.

§ 150. Травничек их објашњава помоћу промене интонације, „метатоније“ и то у оним њеним формама које утврђује Лер.

Наиме, он претпоставља метатонију у ном. једн. услед редукције крајњег полугласника, у локативу једн. именица типа *čaṣ* услед мењања $\acute{\text{a}} > \text{a}$, у дат. мн., каже он, *-oṃ > oṃ* са $\acute{\text{a}}$ на *o* услед редукције крајњег a , а стога се облик *dôboṃ*, према његовом мишљењу, променио у *dôboṃ*; облик *časoṃ* тако исто се променио у *časoṃ* са $\acute{\text{a}}$ а после у *časoṃ* = *časom*. Сличне су промене биле, према Травничеку, у инстр. једн., у ген. и лок. множ.

На тај начин Травничек замишља деклинацију прасловенских именица типа **gôlṣ* и типа **môrṣ* у чешком језику овако:

¹ Травничек је навео 67 примера који одговарају правилу, а само 9 који не одговарају.

Једн. <i>hlás</i>	Мн. <i>hlasi</i>	Једн. <i>čas</i>	Мн. <i>česi</i>
<i>hlasa</i>	<i>hlás</i>	<i>čása</i>	<i>čas</i>
<i>hlasu</i>	<i>hlásóm</i>	<i>čásu</i>	<i>časóm</i>
<i>hlás</i>	<i>hlasy</i>	<i>čas</i>	<i>čásy</i>
<i>hlásem</i> ¹	<i>hlasy</i>	<i>časem</i>	<i>čásy</i>
<i>hlasě</i>	<i>hlásiech</i>	<i>času</i>	<i>čěsiech</i>
<i>(hlásu)</i>			

Облик ген. мн. *čas* разуме се не одговара правилу метатоније (исп. ном.-ак. *čas*), али Травничек мисли да се однос *čas* ном. једн: *čas* ген. мн. створио по угледу на однос *ulas* : *ulasu* у оно доба кад се утврдио тип *ulas* : *ulasu* и т. д.

Ово колебање између дужине и краткоће доцније се претворило, према Травничекову мишљењу, у изједначење свију облика исте именице у правцу дужине или у правцу краткоће кореновог самогласника.

§ 151. Године 1906 ја сам тако исто мислио да се чешки облици *čas*, *had*, *svat* и сл. могу објашњавати променом акцента услед промене у крајњем полугласнику („вслѣдствие потери слогового качества слѣдующимъ ъ“ — Изв. XI 4, 306 с.). Али се сада слажем потпуно са Ван Вејком (Архив Јагића XXXVI, 343 с.) да ова хипотеза није тачна. У ген. мн. промена интонације била је везана са неком нарочитом особином овог облика, услед које су именице типа *volsъ* добиле акценат на наставку; доцније када је акценат био пренесен са наставка на корен, он се јавио у форми новог акута. Дакле, за ген. множ. морамо претпостављати **volsť* (са дугим акцентом на ъ) > *vólsъ*, (са ´ на о) **rpkť* > *rpkъ* и сл. Међутим немамо довољно разлога да претпоставимо такву метатонију за ном. и ак. једнине. У рускоме налазимо: *вóлосъ-вóлоса-вóлосу-вóлосъ-вóлосомъ-вóлосъ* и сл.; у чакавском: *vlàs-vlâsa-vlâsu-vlâs-vlâse* (*vok.*) *-vlâson-vlâsi*.

Тако исто у руском морóзъ - морóза - морóзу - морóзъ - морóзомъ - морóзѣ одговара чак. *mrâz-mrâza-mrâzu-mrâz-mrâze* (*vok.*) *-mrâzon-mrâzi*.

Не може бити случајност што такав исти однос постоји између р. морóзъ, горóхъ, порóгъ и чак. *mrâz*, *grâh*, *prâg*, са једне стране, а, с друге, између р. вóлосъ, гóлосъ, бóровъ, бéрегъ, гóлодъ, гóродъ, хóлодъ, кóлосъ, мóлотъ, пóрохъ, вóрогъ, вóротъ, жóлобъ и

¹ Ту се јавила узлазна интонација, према Травничеку, на -ъ-мъ под утицајем старог наставка -омъ (инстр. једн.).

чак. *vlās, glās, brāv, brīg, glād, grād, chlād, klās, mlāt, prāh, vrāg, vrāt, žlīb*.

Кад би постојала прасловенска метатонија у оним границама у којима је замишља Травничек заједно са Лером, онда бисмо имали у чакавскоме: *vlās-vlāsa-vlāsu-vlās-vlāse-vlāson-vlāsi* и т. д. а, с друге стране, имали бисмо *čās-čāsa-čāsu-čās-čāse-čāson, čāsi* и т. д.

У овим приликама ја бих очекивао у случају генералисања резултате као у чешком; то значи да би бар неке именице типа *ulas-* р. во́лосъ морале добити у свима падежима акут, а неке именице типа *čas, mraz* (р. морóзъ) морале би генералисати акценат $\acute{}$: исп. чеш. *čas, bratr, svat* и т. д. Другима речима, ја бих очекивао да се јави деклинација *čās-čāsa-čāsu* и т. д. са $\acute{}$ у ном. а $\grave{}$ у осталим падежима, пошто би овакви односи нашли ослонац у деклинацији именица као *nōs-nōsa-nōsu, bōg-bōga-bōgu* и т. д.

Међутим, имамо у српском само *čās-čāsa-čāsu* и т. д. и *vlās-vlāsa-vlāsu* и т. д. Уз то према руском о́ро, о́ло увек стоји српско *rā, lā*, а не *rá, lá*, а према руском о́рб, о́лб, стоји српско *rā, lā*, а не *rā, lā*. А то не може бити пука случајност.

Пошто не могу признати метатонију услед редукције -ъ, -ь у ном. - ак. једине, а још мање у инстр. једине, дат. мн. и лок. множ., не могу признати ни објашњење чешких појава код Травничека као тачно.

§ 152. Поменуо сам да руском о́рб, о́лб одговара српско *rā, lā*, а не *rā, lā*. Овом се тврђењу противи руско полóнъ (срп. *plén*), које сам наводио још 1906 г., а тако исто и рус. сорóмъ, холóпъ, које наводи Лер (*O prastov. metat.* 43 с.) Али је Ван Вејк сасвим тачно приметно¹ да ови примери не доказују промену интонације у ном. једн.: сорóмъ претставља старији тип са акцентом на крају, који се огледа у малорускоме соромá, поред којег је облик сорóмишься потпуно правилан; уосталом, лако се могло јавити чак и сорóм-сорóма под утицајем сорóмный, сорóмишься, сорóмливый, који се врло често употребљавају: сорóмный исп. са голóдный према гóлодень, гóлодъ; односно са бѣлый према бѣлъ; сорóмишься исп. са сѹдишь према судъ-судá, односно са молóтишь према мóлотъ. С обзиром на холóпъ Ван Вејк наводи српско *chlāp*. Остаје само полóнъ за које Ван Вејк мисли да је постало у вези „въ полóнъ“.² Ја пак мислим да је облик полóнъ био створен потребом

¹ Roczn. Slaw. IX, 95 с.

² Archiv f. Sl. Ph. XXXVII, 29 с.

диференциације придевског облика *пóлонъ* = **pólnъ* (срп. *пѹн*, — тако звано „второе полногласіе“) и облика именице *полонъ* = срп. *плѣн*.¹

§ 153. Дакле, видимо још једанпут да нема никаквих поузданих трагова од метатоније у ном. једн. именица мушког рода, ни у српском, ни у руском. Лер још наводи бугарске примере, које сам ја наводио год. 1906 и који личе на примере метатоније: *пѣртѣт* = срп. *прут*-*прута*, *сѣрпѣт* = срп. *сѣрп*-*сѣрпа*, *шѣпѣт* = срп. *шѣп*-*шѣпа*, *стѣркѣт* = срп. *струк*-*струка*, *рѣстѣт* = срп. *храст*-*храста*: низлазна интонација морала би у бугарском бити пренесена на крај, — исп. *брегѣт*, *бегѣт* и сл. Ван Вејк (*Rocz. Slaw. IX, 95 c.*) уклања примере *сѣрпѣт*, *шѣпѣт*, *рѣстѣт* напоменом, да овим облицима одговарају у неким словенским језицима именице са акцентом на крају: исп. р. *серпá*, *шипá*, чак. *chrǣstǎ*, срп. *храста*, словен. *chrǣsta*, малор. *хворостѹ*. За буг. *пѣртѣт* Ван Вејк не зна никакво објашњење.

Именице са старим акцентом на наставку често имају у бугарском акценат на крају: исп. р. *грѣхѣ*-*грѣхá*, чак. *grǣh*-*grǣhǎ*, буг. *грехѣт*; р. *судѣ*-*судá*, чак. *sǣd*-*sǣdǎ*, буг. *сѣдѣт*; рус. *трудѣ*-*трудá*, чак. *trǣd*-*trǣdǎ*, буг. *трудѣт*; рус. *умѣ*-*умá*, срп. *ѹм*-*ѹма*, буг. *умѣт*. Али има и примера са акцентом на корену код именица исте врсте: исп. рус. *ключѣ*-*ключá*, чак. *kljǣč*-*kljǣčǎ*, буг. *клиѹчѣт*; р. *ножѣ*-*ножá*, чак. *nǒž*-*nǒžǎ*, срп. -шток. *нѹж*-*нѹжа*, буг. *ножѣт*; р. *снопѣ*-*снопá*, чак. *snǒp*-*snǒpǎ*, словен. *snǒp*-*snǒpa*, буг. *снопѣт*; рус. *бобѣ*-*бобá*, чак. *bǒb*-*bǒbǎ*, буг. *бѹбѣт*; р. *конѣ*-*коня́*, чак. *kǒnj*-*kǒnjǎ*, буг. *кѹн'ѣт*. Мени се чини да ово колебање треба овако објашњавати: постојала су два облика један поред другог: *сѣд* и *сѣдѣт*, *сноп* и *снопѣт* и сл., па се отуд могао јавити облик *снопѣт* по угледу на *сноп*. Тако исто се могло јавити *пѣртѣт* по угледу на *пѣрт*. Код Цонева има (Сб. за нар. ум. VI, 49 с.) и *плачѣт* = срп. *плáч*, *мразѣт* = срп. *мрáз*, р. *морѹзѣ*, *часѣт* = срп. *чáс*, *јадѣт* = срп. *јáд*, па би можда Лер и Травничек и у овим облицима видели доказ за метатонију; али ми не смемо за нови циркумфлекс претпостављати да је као стари *◌̂* био пренесен на потоњи слог; сем тога имамо код Цонева и *липá* = срп. *лѣпа*, *ухѹ* = срп. *ѹво*, *сѣрцѣ* = срп. *срѣце* (ор. с. 52, 53 с.) у којима нема услова за метатонију. Најприродније је мислити да је поред *мрáз* постало *мразѣт*, пошто је

¹ Што се тиче *зорѹкѣ*, које наводи Лер, исп. Ван Вејка *Rocz. Sl. IX, 95 c.*: *зорѹкѣ* има ген. *зоркá* (од *zorǣkǎ-zorǣkǎ*).

постојало поред глас-гласѐт, поред сџд-сџдѐт, поред бог-богѐт и поред боб-бобѐт.¹

§ 154. Да се вратимо чешким примерима. Пошто не признајемо метатонију у вези са редукцијом крајњег полугласника у руском, у српском, у бугарском (ни у пољском), не можемо је претпостављати ни за чешки језик. Треба дакле да потражимо какво друго објашњење чешких појава.

Оно што говори у својој критици Лера Ван Вејк (*Roczn. Slaw. IX, 96 — 98* с. с.) не даје прави појам о стању ствари, као што се види из чланка Травничека, у којем се наводе не само примери књижевног језика него и диалектолошки и старочешки материал. Мислим да је и Травничек испитујући материал учинио две погрешке. Прва је некритичко примењивање закона метатоније који нису доказани; друга — што је разгледао именице са првобитно дугим вокалом у корену потпуно одвојено од именица са кратким вокалом у корену. Међутим и једна и друга врста могле су утицати узајамно; јер је било именица ових типова: а) *králj - králja*; *čas - časa*; б) *vlas - vlasa*; в) *bok - boka*; д) *nož - noža*, односно *kónj - konja*; у исто време тип *čas* разликовао се од типа *králj* у ген. мн.: *králj* али *čas*; тако се исто разликовао, вероватно у овом погледу и тип б) од типа в): *vlás*, али *bok*. На тај су начин првобитно потпуно одређене границе између појединих типова постале нејасне, те, на пример, по угледу на *nož - noža*, *dvor - dvora*, *stol - stola*, *hněj - hnoja*, *kón' - kon'a* и сл. могао се јавити тип *hrách - hrachu*.

VIII.

§ 155. Год. 1920 изашла је брошира Мајера „О словенској и индогерманској интонацији“.² Писац брошире покушао је да унесе у нашу науку неке нове тезе, али те тезе у једним случајевима нису биле нове, у другим пак — нису биле тачне.

Сматрам да није потребно да овде улазим у критику брошире Мајерове, пошто су већ Хујер и Нахтигал доказали погрешност његових погледа.³

* * *

¹ Овај је чланак био написан пре него што сам се упознао са чланком Булаховског „К болгарском ударенију“ у Ј. Ф. II, 285 и д. Из тог ми је чланка јасно, да се пренос акцента у бугарским примерима градѐт и сл. не налази у вези са променом интонације услед промене у крајњем полугласнику него са променом састава речи: **měso*- **mesoto* и сл.

² Meyer, K. H., *Slavische und indogermanische Intonation*. Heidelberg. 1920, 8°, 54.

³ У Јужнослов. Фил. II 1 — 2; 158 — 168 с. с. (оцена Нахтигала) и *Listy filol.* 1921 г. XLVIII, 2 — 3 св., 148 — 155 с. с.

§ 156. У последњој свесци *Revue des études slaves* (I 3—4, 171—187 с. с.) налазимо чланак кнеза Трубецког „*De la valeur primitive des intonations du slave commun*“. Писац се не задовољава обичним схватањем прасловенског акута као узлазног акцента, а прасловенског циркумфлекса као низлазног, ни схватањем Шахматовљевим, него предлаже своју властиту теорију. Прасловенски акценти, по његову мишљењу, стоје према индоевропским и лето-литавским акцентима овако:

- I индоевр. \wedge (циркумфл.); / (акут); ' (о)
 II летолит. \backslash „ \backslash „ ; \backslash „
 III праслов. \wedge „ \wedge „ ; \wedge „

Дакле, сва три акцента имала су два дела: први узлазни и други низлазни; у праслов. циркумфлексу први је део био кратак, други дуг; у праслов. акуту — обрнуто; кратки се акценат састојао од два кратка дела.

Писац мисли да може, полазећи од овог схватања, најбоље објаснити појаве појединих словенских језика. Српски је језик губио увек *први* део прасловенског акцента: зато је праслов. акут дао у њему кратки низлазни акценат (174 с.); са истог разлога имамо у српском месту прасловенског циркумфлекса дуги низлазни акценат.

Чешки је губио увек *други* део прасловенског акцента; за то имамо у њему дужину место праслов. акута, а краткоћу место праслов. циркумфлекса. На основу српских података писац одређује каквоћу другог дела праслов. акцената као низлазну. Што се тиче првог дела ових акцената, он на основу словеначког материала тврди да је био узлазан, јер у чешком језику музички карактер вокала зависи од експираторног акцента почетног слога, од броја слогова у речи и других услова који нису постојали у старије доба.

У словеначкоме пак литавскоме *vārna* одговара *vrānā*, а литавском *vārno* (ген. једн. *masc.* од *vārnas*) *vrānā*. Као у *vrānā*, тако и у *vrānā* дуги слог је очувао стари карактер *дугог* дела прасловенске интонације; дакле словен. *vrāna* доказује да је први (дуги) део прасловенског акута био *узлазан*.

Сад писац *аналогично* долази до закључка да је такав био први део и других интонација у прасловенском, т. ј. циркумфлекса и кратког акцента.

§ 157. Сем скраћивања акута и чувања циркумфлекса као дугог акцента, за српски је језик карактеристичан *узлазни* карактер слога испред старог акцента. Ово писац објашњује тиме што је на претходни слог прешао први део старих акцента (увек узлазни); **при** томе

је квантитет овог првог дела акцента зависио од тога, да ли је био дуг или кратак онај вокал на који је био пренесен. За објашњење словеначких особина кн. Трубецкој је морао претпоставити врло компликовани процес: прво изједначење дугих и кратких вокала, затим преношење другог дела акцента на потоњи слог, даље преношење првог дела интонације крајњих слогова на претходни слог и т. д. Тако исто писац одређује са својег становишта акцентске особине у осталим словенским језицима: чешком, пољском и лужичком, руском и бугарском.

Не могу овде потанко излагати сва пишчева посматрања, него прелазим на питање какво становиште морамо заузети према његовој новој теорији прасловенских интонација.

§ 158. Кн. Трубецкој остао је незадовољан обичним схватањем праслов. акута као узлазног, а циркумфлекса као низлазног, јер се тада јавља питање: зашто се низлазни акценат скратио у чешком, а узлазни у српском. Схватање Шахматова чини му се невероватним: зашто би се, пита он, у чешкоме скратио циркумфлекс кад је био у прасловенском дуг, или зашто је постао дуг акут, кад је био у прасловенском полудуг. Међутим Шахматов каже да је акут био више експираторан акценат, те кн. Трубецкој може само запитати, зашто су се у вези са овим поглавито експираторним акцентом променили у чешкоме језику полудуги вокали у дуге. Али слична питања могу се јавити и поводом теорије кн. Трубецког: зашто се индо-европски узлазни акценат / променио, како мисли писац, у балтиско-словенском у узлазно-низлазни / ^ ? или: зашто се индо-европски кратки акценат / променио опет у балтиско-словенском у узлазно-низлазни ^ ? или: зашто је српски језик изгубио први део прасловенских акцената, односно зашто се тај први део преместио на претходни слог? зашто је чешки језик изгубио други део акцента и зашто је добио експираторни акценат на првоме слогу? зашто су се у словеначком језику изједначили у погледу квантитета дуги и кратки самогласници и т. д. Видимо, дакле, да оно што кн. Трубецкој замера старим теоријама не вреди много.

Што се тиче његове властите теорије, она изазива доста напомена и сумња различне врсте. Заиста на чему се оснива пишчево схватање природе прасловенских акцената? О другом, низлазном делу ових акцената писац суди на основу српског материјала: српски је језик сачувао други део прасловенског циркумфлекса, као низлазни дуги (*zlâto*), а други део акута као низлазни кратки (срп. *vrâna*), — в. 174 с. Међутим првобитна природа српског кратког акцента

у *vrāna* и сл. није била низлазна него узлазна; то можемо тврдити у главном, на основу словен. *vrāna* које претставља секундарно дуљење узлазног скраћеног акцента. Ово пак скраћивање мора се сматрати као заједничко српско-словеначко. Па и кад би био акценат у *vrāna* у почетку низлазни, ми бисмо очекивали да се понови прасловенска тенденција преношења низлазног акцента на претходни слог; у ствари, тога немамо: *nā-polje*, али *na-krāvu*. На чему се даље оснива тврђење пишчево да је први део прасловенских акцената био узлазни? Из „словеначког *vrānā* = лит. *vārna* и *vrānā* = лит. *vařno*“ писац изводи закључак да словеначки однос (с погледом на квантитет) двају слогова одговара литавском односу двају делова једносложног акцента (/ = \). Међутим ово може бити коинциденција сасвим случајног карактера: словен. ' је дужина секундарног порекла (исп. *mrāz-mrāza*, *skōt-skōta*, *bōb-bōba*), краткоћа пак крајњег вокала последица је општег скраћивања вокала у отвореном крајњем слогу у свим словенским језицима. Али кад бисмо се сложили са пишчевим погледом на словен. *vrānā*, откуд знамо да су и циркумфлекс, и кратки акценат имали први део узлазни? Писац ствара овај закључак само помоћу аналогije („*par analogie*“), али то није никако довољно.

Сем тога ако словеначко 1. *vrānā* одговара пишчевој концепцији праслов. акута, а словен. 2. *vrānā* — циркумфлекса (1. \wedge 2. \wedge), — словен. *nosā* (ген. једн.) никако не одговара прасловенском кратком акценту како га замишља кн. Трубецкој: \wedge .

§ 159. Уопште узевши, целокупно пишчево испитивање појава појединих словенских језика није историско. Отуд долази да он претреса српске и словеначке појаве одвојено, и још — и противу ставља једне другима. Зато он не опажа да су српски језик и словеначки преживели неке акценатске појаве заједнички. Такво је, на пример, скраћивање прасловенског акута; српско *mrāz* = словен. *mrāz*.

Да је *vrāna* последица каснијег словеначког дуљења, доказују паралелни облици (*skōt*)-*skōta* и (*bōb*)-*bōba*. Међутим према мишљењу кн. Трубецкога „*vrāna*“ (означује стари акут) > *vrānā* (са дугом узлазном интонацијом првог слога и кратким низлазним акцентом другог слога), а после тога „*vrānā*“ > *vrāna*.

Сматрам да то није тачно. Тврђење пишчево да су се сви наглашени слогови изједначили у погледу дужине такође није тачно: исп. *mrāz*, *bōb*, *skōt* и сл. Словеначки облик *lipo*, а тако исто и словен.

mtška, писац не би требало да уводи у своју схему поступних промена словеначких интонација, пошто је то појава можда прасловенског порекла.

§ 160. Могло би се учинити још више напомена поводом теорије кн. Трубецкога. Пољски језик он прегледа укратко заједно са лужичким, остављајући кашупски и полапски. Имајући на уму не само три првобитна акцента него и три секундарна прасловенска, не можемо рећи да у пољском разлике квантитативне врсте „немају везе са музичким разликама старих интонација“ (178 с.). Даље, кад је предлагао нову концепцију у погледу природе прасловенских акцената, требало је да доведе ову концепцију у везу с прасловенским преношењем акцента на потоњи узлазни слог (закон Сосиров), а тако исто и са другим законом прасловенске епохе: преношењем низлазног акцента и кратког акцента на слог који претходи, и са осталим акценатским појавама ове епохе. Писац додуше обећава (186 с.) да ће у будућности показати, како његова теорија добро објашњава све ове појаве прасловенске акцентуације, али док то не учини, његово схватање остаје недовољно образложено.

Сем тога, говорећи о прасловенским интонацијама, требало је да уведе у разлагање и три секундарна акцента (резултат метатоније); требало је расветлити питање, у колико нова концепција одговара појавама промене старог акута у нови циркумфлекс и старог циркумфлекса у нови акут, са обзиром на карактер ових нових акцената или на њихову судбину у појединим словенским језицима. Писац и то није учинио.

Уопште, разматрање акценатских појава различних словенских језика код кн. Трубецкога није потпуно, и том се непотпуношћу објашњава једноставност слике целокупног развитка старих интонација у словенским језицима коју је дао кн. Трубецкој, а која, према његову мишљењу, доказује тачност његових погледа (179 с.). Ја пак у ову тачност, на основу свега што сам горе рекао, веома сумњам.¹

С. Куљбакин.

Скопље, 1912 г.

¹ Молим да се исправе штампарске погрешке у ранијим деловима ове расправе.

Ж. Ф. II 1—2.; стр.

88, § 21

90 прим.¹

93, § 32

95, § 36

98, § 44

ib.

ib.

106 прим.²

107, § 72

109, § 80

110, § 82

ib.

Наштампано:

старъ

tégnōti

словерачкомѣ

лѣшѣ

vōl'a

kōža

kōžar

moemu

vōlja, kōža

-ōn прешло у-ъ

**stráža*

**dūšu*

Треба:

старъ

tégnōti

словеначкомѣ

лѣшѣ

vōl'a

kōža

kōžar

mojemu

vōlja, kōža

-ōn прешло у-ъ

**stórža*

**dūšo*